

UOT 94 (479.24)

**XVIII ƏSRİN İLK ONİLLİKLƏRİNDƏ
RUSİYANIN QAFQAZ SİYASƏTİ (sovet tarixşünaslığı əsasında)****S.HƏSƏNOVA***Bakı Dövlət Universiteti**saida.hasanova.n@bsu.edu.az*

Məqalədə sovet dövrü tədqiqatçılarının əsərləri əsasında XVIII əsrin ilk onilliklərində Rusiyanın Qafqaz siyasəti araşdırılmış və bir sıra qaranlıq məsələlərin aydınlaşdırılmasına cəhd edilmişdi. Azərbaycan tarixçiliyinin sovet dönəmində kommunizmin ideoloji təzyiqləri altında olmasına baxmayaraq bu dövəmdə yazdıqları əsərlər XVIII əsrin ilk onilliklərinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Onu da qeyd etməliyik ki, XVIII əsrin ilk onilliklərində Rusiyanın Qafqaz siyasətinin araşdırılmasına ilk cəhdlər, ilkin mənbə və qaynaqların, arxiv sənədlərinin aşkarlanması, tədqiqata cəlb edilməsi məhz sovet dövründən başlanmışdı. Ancaq Sovet dövründə tarixi mövzuda yazılmış ədəbiyyatlara həmin dövrün ideoloji təzyiqlərini nəzərə alınmaqla ehtiyatla yanaşılmalıdır.

Açar sözlər: Səfəvi imperiyası, Osmanlı imperiyası, Rusiya imperiyası, Çar I Pyotr, XVIII əsr, tarixşünaslıq

Azərbaycan XVIII əsrin əvvəllərində hərbi-siyasi və sosial-iqtisadi baxımdan tənəzzül dövrünü yaşayırdı. Səfəvilər dövlətində baş vermiş siyasi və iqtisadi böhran, mərkəzi hakimiyyətin zəifləməsi qonşu dövlətlərin, eləcə də Avropa dövlətlərinin Azərbaycana müdaxiləsi üçün əlverişli şərait yaratmışdı. Səfəvilərin zəifləməsindən istifadə edən Rusiya xüsusilə bölgədə fəallaşmış, təbii sərvətlərlə zəngin Azərbaycanı ələ keçirmək uğrunda gərgin mübarizəyə başlamışdı. Beynəlxalq rəqabət meydanına çevrilən Azərbaycan həm də Avropa imperialistlərinin işğal planlarına daxil edilmişdi. Avropa dövlətləri birbaşa olmasa da, Cənubi Qafqazı, ələlxüsus Azərbaycanı iqtisadi cəhətdən özlərindən asılı vəziyyətə salmaq, eləcə də tranzit ticarət üçün özlərinə uyğunlaşdırmaq istəyirdilər.

Azərbaycanın bu mürəkkəb dönəmində Rusiyanın siyasi məqsəd və maraqları tarixdə xüsusi qeyd edilməli və müasir dövrdə bölgədə gedən siyasi prosesləri nəzərə alaraq daha dərinəndən araşdırılmalıdı. Belə ki, Rusiyanın Qafqaz siyasəti məhz bu dövrdə formalaşmış, öz planlarını həyata keçirmək üçün Qafqazdakı xristian əhalidən istifadə etmək, ermənilərin Cənubi Qafqaza

köçürülməsi məsələsinin kökü məhz bu dövrdə qoyulmuşdu. XVIII əsrin əvvəllərində Rusiyanın Qafqazda aktivliyi və siyasi müdaxiləsi, Azərbaycanın sonrakı tarixinin birbaşa Çar Rusiyası ilə bağlı olması, bütün bu siyasi tarixi məsələlər, ümumilikdə XVIII əsrin ilk onilliklərində Azərbaycan tarixinin öyrənilməsi xüsusi aktualıq kəsb edir. Rusiyanın Şərqi siyasətinin Cənubi Qafqaz planları, Azərbaycanın işğalı məsələlərinin və s. tədqiq edilməsi sovet dövründən başlamasını nəzərə alaraq Sovet dövrü tarixçilərinin əsərlərinin araşdırılması mütləqdir. Sovet tarixçiləri həmin dövr hadisələrindən bəhs edərkən xüsusən Rusiyanın fəaliyyətinə nəzər salmışdılar.

XVIII əsrədək kifayət qədər hərbi gücü olmayan Rusiya əvvəlki əsrlərdə Cənubi Qafqaza və Azərbaycana qarşı yalnız iqtisadi siyasət həyata keçirirdi, bu münasibətlər qarşılıqlı ticarət əlaqələri ilə məhdudlaşdı. Orta əsrlərdə Şərqi aləmində öz hegemonluğu ilə seçilən Azərbaycanın hakim sülalələri ilə münasibətlər Moskva knyazlığı üçün bir lütf olmasını qeyd etməliyik. Kiçik xristian dövlət olan Moskva knyazlığı Romanovların hakimiyyətə gəlişindən sonra həm ərazi, həm də siyasi, iqtisadi cəhətdən güclənməyə başladı. XVII əsrin sonlarında hakimiyyətə gələn Çar I Pyotr (1689-1725) kəskin dəyişikliklərlə izlənen islahatlar həyata keçirdi. Bununla hərbi siyasi cəhətdən qüdrətli dövlətə çevrilən Rusiya artıq ərazilərini genişləndirməyə, daha münbit və zəngin bölgələri ələ keçirməyə başladı. Azərbaycan istiqamətində ərazinin iqtisadi cəhətdən mənimsəmə siyasətinin yetərsiz olduğunu düşünən Çar I Pyotr hərbi işğal yolu ilə Xəzəryanı bölgələri ələ keçirməyi qərara aldı. Rusiya siyasi baxımdan gücləndikcə öz daxili bazarını, ticarət və gəlir mənbələrini də artırmaq istəyirdi. Bu səbəbdən ucuz xammal mənbələrinin və satış bazarlarının ələ keçirilməsi bu dövrdə Peterburq hökumətinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri hesab olunurdu. İqtisadi maraqlardan irəli gələrək Rusiyanın xarici siyasətində Şərqi istiqaməti formalaşmış oldu. Rus konsulluqlarının siyasi mərkəz olaraq yaradılması zamanı geniş ticarət hüquqlarının verilməsi də bir daha Rusiyanın iqtisadiyyatdan doğan Şərqi siyasətini göstərir.

Sovet dövrü tarixçilərinin araşdırılması. Bu dövrün araşdırılmasında, xüsusilə Pyotrun Qafqaz siyasətinin araşdırılmasında Rusiya tarixçisi, professor Vikentiy Pavloviç Listovu (1916-2002) xüsusi qeyd etməliyik. Rusiyanın Şərqi siyasətinin məhz Cənubi Qafqaz və Azərbaycan üzərində cəmləndiyini qeyd edən V.P.Listov 1951-ci ildə Pyotrun Xəzərsahili vilayətlərə yürüşünə dair "I Pyotrun Persiya yürüşü. 1722-1723-cü illər" adlı əsərini yazmışdır. Əsərdə Pyotrun Xəzərsahili vilayətlərə yürüşünün iqtisadi, hərbi səbəbləri, şəraiti, Pyotrun maraq və məqsədləri geniş işıqlandırılmışdır. Sənədli qaynaqlar əsasında yazılmış əsər giriş, iki bölüm və nəticədən ibarətdir. Giriş hissədə Pyotrun cənuba yürüşünə hansı dərəcədə əhəmiyyət verməsi, çarın xarici siyasətində yürüşün yeri göstərilmiş, mövzunun mənbəşünaslığı və tarixşünaslığı, sovet dövrü tarixi kitablarına xas olan marksizm-leninizm metodoloji üsulları göstərilmişdir. İki yarımbaşlıqdan ibarət I bölümüdə Pyotrun yürüşünün iqtisadi

məqsədləri və zəmini, eyni zamanda dvoryan-tacir sosial zümərəsinin iqtisadi maraqları verilmiş, Xəzərsahili vilayətlərin işğalı vasitəsilə Rusiya hakim zümərəsinin iqtisadi cəhətdən tələbatının ödənilməsi planları açıqlanmışdı. Üç yarımbaşlıqdan ibarət ikinci bölmədə yürüşün hərbi-siyasi zəmini göstərilmiş, Peterburqun siyasi və hərbi məqsədləri, 1722-1723-cü illərdə bölgənin siyasi vəziyyəti geniş şəkildə təsvir edilmişdir. Səfəvilərin tənəzzülü səbəbləri, Osmanlı dövlətinin bundan istifadə edərək bölgəyə hakim olmaq cəhdləri, Rusiyanın Osmanlıni bölgədə sıxışdırmaq və Rusiyanın cənub sərhədlərini qorumaq üçün səyləri açıq şəkildə verilmişdir. Bölmənin üçüncü yarımbaşlığında Rusiyanın “xristian birlik” adı altında Azərbaycana qarşı erməni-gürcü birliyindən istifadə edilməsi göstərilmişdir. Nəticə hissədə Pyotrun Xəzərsahili vilayətlərə yürüşünün siyasi, iqtisadi nəticələri verilmişdir. Burada əsərin Sovet dövründə və ideoloji təsir altında yazılması aydın şəkildə görünür, bu səbəbdən də monoqrafiyaya daha tənqidi yanaşılması mütləqdir. Əsərin ilkin qaynaqlar əsasında yazılmasını nəzərə alaraq mövzunun araşdırılması zamanı bu monoqrafiyadan geniş istifadə olunmuşdur. İlk olaraq onu qeyd etmək ki, əsərdə Pyotrun işğalçı yürüşlərinə haqq qazandırılır, Rusiyanın hegemon dövlət olması qeyd edilərək Cənubi Qafqazın iqtisadi bazaya çevrilməsi düzgün olaraq qəbul edilir. V.P.Lıstov yazır ki, I Pyotrun bütün diplomatik və hərbi qüvvələri Cənubi Qafqaz və İrana (Səfəviyə) yönəlmişdi [15, 6]. Qaynaqlardan məlum olduğu kimi, I Pyotrun məqsədi Xəzər dənizini Rusiyanın daxili dənizinə çevirmək, Xəzər-Volqa su yolunu ələ keçirtmək, Şərq-Qərb ticarətində Rusiyanın vasitəçiliyinə nail olmaq idi. Çar I Pyotr Hindistan-Avropa ticarətinin Xəzər dənizi vasitəsilə aparılmasına nail olmaq istəyirdi [13, 11-12]. Bununla tranzit ticarətdən mənfəət əldə etmək, getdikcə Azərbaycanı iqtisadi və siyasi cəhətdən mənimsəmək istəyirdi.

Sovet dövründə Azərbaycan tarixçisi, tarix üzrə elmlər doktoru Fuad Əliyev dövrün əsas tədqiqatçılarından olmuş, XVIII əsr ərzində Rusiya-Azərbaycan münasibətlərini ilkin qaynaqlar və arxiv sənədləri əsasında dərinlən araşdırmışdır. Fuad Məmməd Bağır oğlu Əliyev Azərbaycan tarixşünaslığında Rusiya-Azərbaycan münasibətlərini iqtisadi, siyasi, hərbi və sosial cəhətdən ilk olaraq tədqiq edən tarixçilərdəndir. F.Əliyevin tədqiqatları əsas etibarilə XVIII-XIX əsrləri əhatə edir, araşdırmalar ilkin qaynaqlara, eləcə də arxiv sənədlərinə əsaslanır, lakin təəssüflər olsun ki, əsərlərdə sovet ideologiyası əsas dəsti-xətt olaraq keçir. F.Əliyevin fikrincə, I Pyotrun xarici siyasətində şimal-qərbi Azərbaycan torpaqlarında möhkəmlənmək çox mühüm yer tuturdu [12, 43]. Ümumiyyətlə, Rusiyanın ticarət istiqamətində Azərbaycana dair planlarından yazarkən F.Əliyev qızgın ticarətin getdiyini, əsas ticarət mərkəzlərini – şəhərləri, satış üçün gətirilən malların çeşidlərini göstərir [6, 38,43,47]. Fuad Əliyev bu müddəanı sübuta yetirmək üçün “bir neçə Dərbənd və Bakı sakininin” I Pyotra rəğbət dolu məktublarını təqdim edir [12; 45-50]. Eyni zamanda, F.Əliyev tərəfindən ticarət sahəsində Rusiyanın iqtisadi maraqları ön plana çıxarılır

və hesab edilir ki, hücumlar zamanı Osmanlı, Səfəvi orduları əgər şəhərləri qarət edirdilərsə, “Rusiya hökuməti qoşunlarına qarətlə məşğul olmağı qəti surətdə qadağan etmişdi [6, 4]. Lakin Osmanlı qaynaqlarına əsasən Osmanlı qoşunlarına əhaliyə əziyyət vermək qadağan edilmiş, bəylərbəyilər və onun hərbi hissələri tərəfindən kimisə incitməyə icazə verilmir, yerli əhalinin rızası və itaətkarlığı ilə tabeliyə nail olunmalı, ancaq müəyyən edilmiş vergilər toplanmalı idi [11, 90]. Azərbaycan tarixşünaslığının əsasını qoymuş A.Bakıxanov Dərbənd və Bakının yüksək rütbəli məmurlarının hərbi kömək, silah, sursat üçün şaha müraciət etməsini yazır [5, 87]. Lakin Azərbaycanın əsas liman şəhərlərinin hakimləri Səfəvilərdən köməyin gəlmədiyini, İsfahandan yardım edilmədiyini və müqavimətin yersiz olduğunu anlayırlar. Qeyd edək ki, İsfahan bu dövrdə əfqanların hücumuna məruz qalmış və Səfəvi xanədanı özü mühasirəyə düşmüşdü.

Çar I Pyotrun Xəzərsahili vilayətlərə yürüşü. Cənub istiqamətində Qafqaz bölgəsində Pyotrun planları Osmanlı imperiyasının siyasəti ilə toqquşurdu. Çar I Pyotr yalnız Baltik ətrafı deyil, Qara və Xəzər dənizləri üzərində də Rusiyanı hökmran etmək siyasəti yeridirdi. Xəzər sahilləri yolunda yalnız “Şimal müharibəsi” deyil, Osmanlı dövlətinin siyasəti kəsərli bir maneə idi [1; 466-467]. Bu məsələyə Azərbaycan tarixçisi Əliövsət Quliyev toxunaraq Osmanlı-Rusiya siyasi, iqtisadi maraqlarının düyün nöqtəsi kimi Azərbaycan olmasını göstərir [8, 20-24]. Azərbaycan-Rusiya münasibətlərinin XVIII əsr tarixinə dair ilk tədqiqatçılarından bir Əliövsət Nəcəfqulu oğlu Quliyev (1922-1969) olmuşdur. Tarix üzrə elmlər doktoru, Tarix institutunun direktoru olan Ə.N.Quliyev Azərbaycanın müxtəlif problemlərinə, Azərbaycan xalqının etno-genezisinə, XV-XVIII əsr tarixinə dair mühüm araşdırmalar aparmış, 3 cildlik “Azərbaycan tarixi” əsərini hazırlayan redaksiya heyətinə rəhbərlik etmişdir. Araşdırılan məsələ ilə əlaqədar olaraq Ə.Quliyev Rusiyanın Qafqaz siyasətinin siyasi və iqtisadi aspektlərini qeyd etsə də, Qafqaz “ölkələrinin xarici siyasətdə Rusiyaya meyil etməsini yazır və buna səbəb olaraq Osmanlı və Səfəvinin qəsbkarlığına qarşı Rusiya ilə yaxınlaşmaq arzusunu” göstərirdi, “Rusiyanı yeganə xilaskar hesab edirdilər” [8, 25]. Əsərin 1958-ci ildə kommunizm rejiminin yüksəliş dövründə yazılmasını nəzərə alaraq qeyd edək ki, dövrün dərinədən araşdırılması istiqamətində ilk əsərlərdən olması, eləcə də arxiv sənədləri əsasında yazılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

XVIII əsdə Osmanlı sarayı istər Qara dəniz, istərsə də Xəzər dənizi hövzəsində başqa dövlətlərin, xüsusilə də Rusiyanın izini belə görməyini qətiyyətlə istəmirdi. Osmanlı imperiyasının hakim dairələri Cənubi Qafqazın ruslar tərəfindən işğalına mane olmağa çalışırdı. Bu dövrdə cərəyan edən hadisələr Sovet tarixşünaslığında təhrif edilmiş, Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin Osmanlılara meyil göstərməsi pərdələnmiş, əksinə Rusiyaya rəğbət bəslənilməyi ön plana çəkilmişdi.

I Pyotr bəkililərin rusları şəhərə buraxmayıb onların təkliflərindən imtina

etmələrindən Mollakənd çayı yaxınlığında düşərgədə xəbər tutdu, bununla belə, çar Bakını döyüş və hücumla almaq üçün yürüşü davam etdirmək qərarından dönmədi. Elə bu vaxtlar Peterburqun saray əyanları arasında başlanan ixtilaf haqqında məlumat gəldi. Qeyd etmək lazımdır ki, Osmanlı imperiyası tərəfindən əks-təsir də Çar I Pyotrun əsas ordu qüvvələrini Xəzəryanı regiondan çıxarmasının səbəblərindən biri oldu. Bu o demək deyildi ki, Xəzərin qərb sahillərinin və limanlarının ələ keçirilməsindən Peterburq imtina edirdi. Əsas ordu hissələri ilə Çar geri çəkilsə də, Qafqaz siyasətinin həyata keçirilməsi davam edirdi. Bakının, Niyazabadın və digər Xəzər limanlarının alınması I Pyotrun planlarında mühüm yer tuturdu. Bu onun Həştərxanda olarkən general Matyuşkinə verdiyi əmrdən də aşkar görünür: "Yazda buzlar açılan kimi Bakıya yaxınlaş və Allahın köməyi ilə o şəhəri almağa çalış, çünki bizim bütün işlərimizin açarı bu diyarlardadır" [10, 16]. Xəzəryanı bölgələrin və Xəzərin qərb limanlarının ələ keçirilməsinin Peterburq üçün mühüm olub ilk məsələlərdən biri olduğunu Ə.Quliyevin tədqiqatında görmək mümkündür. Su yolları vasitəsilə Rusiya Avropa ilə Şərq arasında ticarət vasitəçiliyinə nail olmağa çalışırdı. Bunun üçün "Xəzər dənizində müvafiq limanları ələ keçirmək, Dərbənd, Bakı, Şamaxı və Rəşt kimi böyük şəhərlərdə möhkəm kök salmaq lazımdır" [8, 24]. Pyotrun "Azərbaycan yürüşü" zamanı əsas etibarilə limanlara diqqət etməsi və adı çəkilən şəhərlərin tutulması üçün mühüm strateji addımların atılması bu planın Peterburq hökuməti üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu görürük. 1722-ci ilin noyabrında I Pyotr Həştərxanda olarkən Gilanın Rəşt şəhərini tutmaq üçün polkovnik Şipovun komandanlığı altında iki batalyondan ibarət ekspedisiya təşkil olundu. Şipovun dəstəsi 1722-ci ilin dekabrında Ənzəli limanına daxil olub, heç bir müqavimətə rast gəlmədən Rəşt şəhərini zəbt etdi.

Osmanlı tərəfindən bütün Cənubi Qafqazın tutulması təhlükəsi I Pyotru tez bir zamanda yürüşə başlamağa və açar məntəqələri ələ keçirtməyə, əsasən də Bakını işğal etməyə tələsdirdi. Çar I Pyotr öz narahatçılığını general-mayor Matyuşkinə belə izah edirdi: "Gürcüstandan xəbər almışam ki, türklər əhalini məcburi öz təbəələri edib, indi də Şamaxıya doğru hərəkət edirlər. Qorxuram onlar gəlib Bakını tutsunlar" [4, 332]. 1723-cü il iyulun 26-da qalanın sahil bürcləri üzərində ağ bayraqlar göründü. Sentyabrın 3-də Pyotr Peterburqda təntənə ilə Bakının alınmasını bayram etdi [1, 477]. Rusiya kimi imperiyanın paytaxt şəhərində Bakı limanının alınması münasibətilə atəşfəşanlıq edilməsi bir daha Rusiyanın prioritetlərindən biri kimi Xəzərin əsas limanının ələ keçirilməsi olduğunu deyə bilərik. Pyotra lazım olan Xəzəryanı vilayətlər ələ keçirildikdən sonra Osmanlının yürüşünün qarşısı alınmalı idi. İmperator I Pyotr 1723-cü il 27 fevral tarixli buyruğunda İstanbuldakı səfiri İ.Neplyuyevin qarşısında aşağıdakı vəzifələri qoydu: Xəzəryanı əyalətlər istisna olmaqla, başqa Cənubi Qafqaz əyalətlərinin Osmanlı imperiyasına verilməsinə bu şərtlə razılaşmaq olar ki, gərək o öz ordularını bu torpaqlara daxil etməsin. Hər iki tərəf Gürcüstana qoşun göndərməkdən imtina etməlidir. Beləliklə, I Pyotr

Xəzəryanı əyalətləri şərti olaraq iki zonaya bölürdü: 1. Dənizdən nisbətən uzaq ərazilər. Rusiya bu ərazilərə iddiasından imtina edir və hərbi əməliyyatları dayandıрмаğa hazır olduğunu bildirirdi. Ancaq Osmanlı imperiyası bu zonaya qoşun göndərməməli idi. 2. Dənizin bilavasitə yaxınlığında yerləşən ərazilər. Rusiya bu torpaqları heç bir şərtlə güzəştə getmək istəmirdi. Dənizkənarı torpaqlarda yaşayan, əksəriyyəti sünni müsəlman olan sakinlərə gəldikdə isə, onlar Rusiya təbəəliyini qəbul etməkdən imtina etdikləri halda Osmanlı imperiyasına məxsus olan torpaqlara köçürülməli idilər [10, 22]. Biz bu məktubda Peterburqun əsas işğal planının Azərbaycan əsasən də Xəzərsahili vilayətlər olduğunu bir daha görürük.

Nəticə. Beləliklə, sovet dövrü tədqiqatçılarının əsərləri əsasında XVIII əsrin ilk onilliklərində Rusiyanın Qafqaz siyasəti araşdırılmış və bir sıra qaranlıq məsələlər aydınlaşdırılmışdı. İlk olaraq onu qeyd edək ki, bu dövrün dərinəndən araşdırılması sovet dönəmindən başlasa da, dövrün ideoloji təzyiqlərini nəzərə almalıyıq. Eləcə də, zaman keçdikcə yeni mənbələrin, arxiv sənədlərinin aşkarlanaraq elmi ədəbiyyata cəlb edilməsi tarixi hadisələrə yeni yanaşma və dəyərləndirilməsi baxımından mütləqdir. Tarix elminin, xüsusən mənşəcə türk olması ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan tarixçiliyinin kommunizmin təzyiqləri altında olmasına baxmayaraq sovet dövründə yazılmış əsərlər XVIII əsrin ilk onilliklərinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

- 1 Azərbaycan tarixi (Uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər). S.S.Əliyarlının redaktəsi ilə. Bakı: Azərbaycan, 1996, 872 s.
- 2 Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar. Bakı: Çıraq, 2007, 400 s.
- 3 Azərbaycan tarixi. Bakı: Bakı Universiteti, 2014, 380 s.
- 4 Azərbaycan tarixi: 7 cildə, III c. Bakı: Elm, 2007, 592 s.
- 5 Bakixanov A. Gülüstan-i İrəm. Bakı: Elm, 1991, 256 s.
- 6 Əliyev F. XVIII əsrin birinci yarısında Azərbaycanda ticarət. Bakı: Azərb. SSR EA, 1964, 122 s.
- 7 Qarayev E.T. F.İ.Soymonovun “Xəzər dənizini və orada həyata keçirilən Rusiya işğallarının, imperator böyük Pyotrun tarixinin bir hissəsi kimi təsviri” adlı səyahətnaməsi Azərbaycan tarixinin mənbəyi kimi. Bakı: ADPU, 2006, 141 s.
- 8 Quliyev Ə.N. Azərbaycan-Rusiya münasibətləri tarixindən (XV-XVIII əsrlər). Bakı: Qızıl Şərq, 1958, s. 54. <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=6732&pno=3> (baxılıb 07.08.2020)
- 9 Mahmudov Y.M., Şükürov K.K. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər və diplomatiya tarixi (1639-1828). Dövlətlərarası müqavilələr xarici siyasət aktları. I cild. Bakı: Regionların ictimai inkişaf birliyi, 2009, 508 s.
- 10 Mustafazadə T. XVIII yüzillik - XIX yüzilliyin əvvəllərində Osmanlı-Azərbaycan münasibətləri. Bakı: Elm, 2002, 372 s.
- 11 Osmanlı belgelerinde Azerbaijan. İstanbul, 2015, s. 624
- 12 Алиев Ф.М. Антииранские выступления и борьба против турецкой оккупации в Азербайджане в первой половине XVIII в. Баку: Элм, 1975, 230 с.
- 13 Алиев Ф.М. Миссия посланника Русского государства А.П. Волынского в Азербайджане 1716-1718 гг.). Баку: Элм, 1979, 121 с.
- 14 Искендерова М.С. К вопросу об Азербайджано-Российских отношениях в XVIII – начале XIX в. В трудах Азербайджанского историка Ф.М.Алиева // История, архео-

логия и этнография Кавказа. Т 15 №4 2019 с.573-585 // <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-azerbaydzhano-rossiyskih-otnosheniyah-v-xviii-nachale-xix-v-v-trudah-azerbaydzhanskogo-istorika-f-m-alieva/viewer> (baxılıb 07.08.2020)

15 Лысцов В.П. Персидский поход Петра I. 1722-1723 гг. М.: МГУ, 1951, 245 с.

КАВКАЗСКАЯ ПОЛИТИКА РОССИИ В ПЕРВЫХ ДЕСЯТИЛЕТИЯХ XVIII ВЕКА (по материалам советской историографии)

С.ГАСАНОВА

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется политика России на Кавказе в первые десятилетия XVIII века на основе работ советских исследователей, а также проясняется ряд неясных вопросов. Из-за своего туркизма азербайджанская историография находилась под давлением коммунизма. Тем не менее работы, написанные в советское время, важны для изучения истории первых десятилетий XVIII века. После обретения Азербайджаном независимости отношение к истории Азербайджана изменилось, и история Азербайджана, писавшаяся под давлением 70 лет в советское время, стала пересматриваться и развиваться на основе первоисточников. Искаженное отношение к истории полностью ликвидировано. Первые попытки изучения истории первых десятилетий XVIII века, открытие первоисточников, архивных документов, вовлечение их в историко-научную литературу начались еще в советское время. Мы должны учитывать идеологическое давление того времени, и подходить к советской исторической литературе объективно и осторожно.

Ключевые слова: Сефевидская империя, Османская империя, Российская империя, Цар Пётр I, XVIII век, историография

RUSSIA'S CAUCASUS POLICY IN THE FIRST DECADES OF THE 18th CENTURY (based on Soviet historiography)

S.HASANOVA

SUMMARY

The article deals with Russia's Caucasus policy in the first decades of the 18th century, based on the work of Soviet researchers, and clarifies some of obscure issues. Due to its Turkism, Azerbaijani historiography was under pressure from communism. Nevertheless, the works written during the Soviet period are important in the study of the historical issues of the first decades of the XVIII century. The history of Azerbaijan, written under pressure for 70 years during the Soviet era, began to be re-examined and developed on the basis of primary sources, and attitudes towards the history of Azerbaijan have changed since Azerbaijan gained independence. The distorted attitude to history has been completely eliminated. The first attempts to study the first decades of the 18th century, the discovery of primary sources, archival documents, and their involvement in historical science literature began in the Soviet era. We must take into account the ideological pressures of the time, and objectively and cautiously approach Soviet historical literature.

Keywords: Safavid Empire, Ottoman Empire, Russian Empire, Tsar I Peter, XVIII century, historiography